

D • N

19/11 1957

Eftergiftspolitikens dilemma

Då det talas om svensk eftergiftspolitik under andra världskriget måste framhåvas att ordet inte täcker mer än en del av verkligheten. Man föll undan i många fall, men det stod klart för både de styrande och kanske också för folket att det fanns en gräns, vag och dock oefftergivlig, för denna undfallenhet. Att uppge någon del av Sverige, att låta tyska trupper stationeras på svenskt område, något sådant begärdes inte och skulle sannolikt inte allvarligt ha övervägts av den svenska styrelsen. Tyskarna torde också i regel ha utgått från att vid en viss punkt böjligheten skulle ha förvandlats till motstånd och talade med irritation i sina rapporter om den svenska "neutralitetshysterin".

Lika viktigt är att påpeka att den egentliga eftergiftspolitikken varade en relativt kort tid, under skedet av stora tyska framgångar. Den började sedan det norska motståndet slagits ned och fortsatte, schematiskt uttryckt, omkring två år; efter El Alamein och Stalingrad hårdnade den svenska regeringen, och steg för steg togs redan gjorda eftergifter tillbaka. En längre tid av anpassningsdiplomati skulle ha medfört ett långt svårare dilemma.

Att ett dilemma förelåg är likafullt klart. Det kom till uttryck i att eftergifter dödades för allmänheten, i de hemliga påtryckningarna på pressen, i försöken att ge de tyska representanterna en falsk bild av situation och opinion. Det centrala i dilemmat kan sägas ha varit att man på en gång ville vara medgörlig och välvillig mot tyskarna och bevara den svenska motståndsviljan obruten; detta ansågs omöjligt utan ett slags falskspel. Mest tillspetsad blev svårigheten i relationen mellan de styrande och pressen, eller rättare den del av pressen som såg som sin uppgift att tala sanning om nazismen och vars mest skickliga, ihärdiga och uppriktiga representant var Göteborgs Han-

delstidning med Torgny Segerstedt som chef. Man kan utgå från att många av de styrande, kanske nästan alla regeringsmedlemmar, i stort sett delade den uppfattning om nazismens politik som framfördes i dessa tidningar. Men för att klara sin uppgift ansåg sig de ledande politikerna och ämbetsmännen nödsakade inte bara att på viktiga punkter hålla pressen och därmed folket i okunnighet, utan också att inskrida mot de passionerade sanningssägarna. Segerstedt, Gustaf Stridsberg och Johannes Wickman, för att nämna tre avlidna, synes oss nu ha varit omistliga för svensk opinion, men det var just sådana män mot vilka regeringen vände sig, stundom understödd av tidningsledare som delade de styrandes uppfattning om den svenska plikten att tåga. "Vårt lands värdighet synes mig ej behöva minskas av att i en tid, då det varje ögonblick kan gälla landets vara eller icke vara, det handlas och lides utan åthävor och under tystnad", för att citera minister Richert.

Situationen är väl känd från liknande lägen i skilda länder. Det ligger nära till hands att tala om en rollfördelning mellan politikerna och diplomaterna, som sköter den ofrånkomliga taktiken och anpassningen, för vilka älskvärdhet mot en mördare som är minister eller ambassadör måste vara självklar så länge mannen har makt — och opinionsbildarna, som måste värda den förmåga av moralisk indignation, av fritt bedömande varförutan ett folk blir ett redskap för den gemensamma makthavare och segrare. Men det är svårt för spelarna att i fördragsamhet sköta sina roller. De styrande blir ursinniga på dem som gör deras verksamhet så besvärlig, opinionens män föraktar dem som yrkesplikten tvingar till hemlighetsfullhet, lögn och bedrägeri; till slut betraktar de statskloka de andra som idioter, och moralisterna ser i realismens fångar rena brottslingar.

Om man erkänner att här föreligger ett dilemma, inte en fråga om svart och vitt, blir ett generellt och bestämt omdöme vanskligt. Men likafullt synes det oss i efterhand tydligt att de styrande gick för långt på de linjer som här tecknats, att

de under ett kort skede riskerade att försvaga motståndsviljan, att framkalla en farlig tvehägenhet och likgiltighet. Man får intrycket att den hållning de ansåg realpolitisk höll på att förvandlas från en attityd, en tillfällig roll, till vana och karaktär. Man kan också uttrycka saken så att hållningen verkade naturlig och äkta — alltför naturlig och äkta.

Dilemmat har också en annan sida. De personer som matade tyskarna med smicker och falska ord ansåg sig säkert listiga; det gällde just att hålla tyskarna vid gott humör så länge de var farliga. Men denna listighet — samma sort som av massor av ledande män i Nazi-Tyskland använts som ursäkt för medlöperi — hade också sina risker. Om svenskarna var så beskedliga som deras styresmän försäkrade, om den mot nazismen kritiska pressen var så föga representativ för svensk opinion, behövde detta

inte blott stämma de tyska ledarna till välvilja, det kunde också egga dem till nya krav eller till aggression. Om Hitler trodde vad Wied och Thomsen berättade, måste han ha tänkt sig att detta Sverige trots neutralitetsdeklarationerna utan stora svårigheter kunde länkas in i ett tyskt väld. Även om en aktion stötte på motstånd, kunde detta motstånd inte gärna hos ett folk som var så väl-sinnat som kungen och stats- och utrikesministrarna meddelade bli alltför svårt att bryta.

Den kritik som kan riktas mot de styrande — de som var antinazister, beslutna att göra motstånd, undfallande endast i diplomatisk anpassning — blir av begränsad räckvidd; något skäl till moraliskt fördömande i dessa fall finns inte. Men det intrycket får vi väl alla av vad som kommit fram att så bör inte Sveriges politik skötas i en eventuell framtida situation av samma typ.